

יואב ברזלי

עַד שֶׁהִבֵּיאתִיו אֶל בֵּית אִמִּי
לע"נ אמי מורתִי

מה זאת אהבה? תפקידו של שלמה המלך במגילת שיר השירים

הקדמות

הקריאה האלגורית של מגילת שיר השירים, שראתה בה משל לאהבה העליונה שבין הקב"ה (הדוד) לבין כנסת ישראל (הרעיה), הייתה הפרשנות השלטת בפרשנות היהודית מאז ימי חז"ל והיא עדיין הפרשנות המקובלת עד היום.¹ רש"י ופרשני הפשט שקמו בעקבותיו העמידו על הצורך לפרש את המגילה גם על פי פשוטה, מתוך הכרה שפרשנות ריאליסטית של המשל היא תנאי מוקדם להבנה טובה ומדויקת יותר של הנמשל.² כך נפתח השער בפני הפרשנים לבאר את שירי המגילה גם כשירי אהבה מציאותיים, אנושיים ורומנטיים בין איש לאישה. שירי המגילה מתארים אירועים ושלבים שונים באהבתם של זוג אוהבים המשתוקקים זה אל זה ומנסים להתגבר על מכשולים שונים, פנימיים וחיצוניים, שעומדים בדרכם. קשה לזהות סיפור עלילה רצוף לאורך המגילה,³ ועם זאת, הקשרים הלשוניים והרעיוניים ההדוקים

- 1 דימוי יחסי הקב"ה וישראל ליחסי איש ואשה היה מקובל מאוד בספרי הנביאים, וגם דברי רבי עקיבא במשנה: "שכל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים" (ידים פ"ג מ"ה) רומזים להשקפה זו. סיכום נאה על כך נמצא במבוא של עמוס חכם לפירוש **דעת מקרא**, עמ' 8-11, וראו גם: ש' יפת, 'פשוטו של מקרא בשיר השירים', בתוך: **דור דור ופרשניו: אסופת מחקרים בפרשנות המקרא**, ירושלים תשס"ח, עמ' 206-207.
- 2 בהקדמתו לשיר השירים כתב רש"י: "... וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו. ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה". שרה יפת, שם, עמ' 208, והערה 15, כתבה שאין עדות לפירוש 'פשט' בשיר השירים לפני רש"י, אבל יהונתן יעקבס, 'פירוש 'לקח טוב' על שיר השירים', **שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום**, כג, תשע"ד, עמ' 225-241, הראה שר' טוביה בן אליעזר - בעל 'לקח טוב' ואביו הקדימו את רש"י בהצעת פרשנות מילולית למגילה.
- 3 הניסיונות שנעשו ליצור רצף סיפורי מגובש משירי המגילה נראים במקרים רבים מאולצים למדי. ראו סיכום הדברים אצל חכם (לעיל, הערה 1), עמ' 5-7; וכן: י' זקוביץ, **מקרא לישראל, שיר השירים**, ירושלים ותל אביב תשנ"ב, עמ' 8; א' עסיס, **אהבת עולם אהבתך, קריאה חדשה בשיר השירים**, תל אביב 2009, עמ' 15-17, ועמ' 233-243; ובמבוא של שריל אקסום, *J. C. Exum, Song of Songs - a commentary*, OTL, Kentucky, 2005, pp.33-37.

בין שירי המגילה מעידים שלא מדובר בלקט מקרי של שירים ממקורות שונים אלא ביצירה ספרותית מגובשת שמבקשת לתאר את צדדיה השונים ואתגריה המרובים של האהבה.⁴ שלמה המלך מוזכר בחמישה או שישה שירים במגילה (להלן: שירי שלמה). שבע פעמים בשמו ('א', א, ה; ג', ז, ט, יא; ח', יא-יב), לעיתים בצירוף התואר "מלך", ועוד שלוש פעמים רק בתוארו ('א', ד, יב; ז', ו). אף שלא מדובר בהיקף גדול במיוחד ביחס לכלל שירי המגילה, אזכורו מרובים יותר מכל שאר דמויות המשנה שבה, והנוכחות שלו בולטת אף מעבר למספר הופעותיו בשירים, אם בגלל כותרת המגילה "אשר לשלמה", אם בזכות זהותו וגדולתו המפורסמת, ואולי גם בגלל שיבוצם של 'שירי שלמה' לכל אורך המגילה, בפתיחתה, במרכזתה וסמוך לחתימתה.⁵ התיאורים שמלווים את שלמה המלך במגילה הולמים בפרטים רבים את דמותו המקראית-המלכותית כפי שהיא מוכרת לנו מספר מלכים; כסף וזהב, בשמים, סוסים מרכבי פרעה, שומרים, אפיריון, אהבת נשים ועוד. גם הרקע הגיאוגרפי ותיאורי המקומות במגילה מתאימים בדרך כלל לתקופתו,⁶ ונראה לכאורה שהמגילה מתייחסת לדמותו הריאלית והידועה מהמקרא. עם זה, קשה מאוד להבין את הופעתו של שלמה המלך לצד הדוד והרעיה, גיבורי המגילה, וכיצד הוא משתלב עם גיבורי המשנה האחרים שלה. הופעתו החריגה בולטת כבר מעצם זהותו הידועה והמוכרת, לעומת כל שאר הדמויות האנונימיות שבמגילה. מעמדו הנכבד של המלך הגדול, החכם והעשיר מכל מלכי הארץ אינו משתלב בשום דרך סבירה עם שאר הדמויות העממיות שבמגילה. ויותר מכל מפתיעים ומוזרים הקשרים הרומנטיים שמתפתחים לכאורה בינו לבין הנערה שומרת הכרמים.⁷ חריגות ותמיהות אלה מעלות סימני שאלה רבים בנוגע לזהותו ולתפקידו של שלמה המלך בשיר השירים.⁸

- 4 על ההתלבטויות בשאלת אחדותה של המגילה ראו במקורות שבהערה הקודמת, וכן במבוא של אליעזר לוינגר לפירושו על שיר השירים, הוצאת החברה לחקר המקרא בישראל, ירושלים תשל"ג, עמ' 7-14.
- 5 שלושה שירים פותחים את הפרק הראשון של המגילה ('א', ד-ה, ו-ט, ז), שיר החתונה מופיע במרכזתה (ג', ז-יא), ושיר הכרם סמוך לחתימתה (ח', יא-יב). על שיר השולמית (ז', א-ו) ועל החתימה הסתומה שלו – "מלך אסור ברהטים", אדון בסוף המאמר. חלוקת הפסוקים ליחידות של שירים אינה מוסכמת על הכול והיא תלויה בשיקולים ספרותיים וענייניים [סיכום קצר על נושא זה ראו אצל זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 4-5]. לא מצאתי מי שעסק עד כה בשירים אלה כחטיבה בפני עצמה, וגם את ההגדרה 'שירי שלמה' לא ראיתי אצל פרשני המגילה וחוקריה.
- 6 תיאור ירושלים בתפארתה, מגדל דוד הבנוי לתלפיות, שמות המקומות: עין גדי, תרצה, דמשק חשבון, לבנון ועוד. ראו פירוט והרחבה אצל: חכם (לעיל, הערה 1), עמ' 11-12; זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 11; אקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 89-90 ועוד.
- 7 הייתכן ששלמה המלך יחזר אחרי נערה אלמונית מפשוטי העם, ואף יתחרה עם רועה צאן מעין גדי על לבה של אותה נערה? הצעתם של כמה פרשנים וחוקרים שהמגילה היא סיפור דרמטי על 'משולש רומנטי' לא זכתה לתמיכה רחבה (ראו להלן הערה 13).
- 8 רק מעטים מפרשני המגילה עסקו בהופעת שלמה המלך במגילה בנושא לעצמו, וגם הם לא מצאו קו משותף שמאפיין את כל הופעותיו בה. זקוביץ, (לעיל, הערה 3), עמ' 10-11, כתב על כך בקיצור, עסיס

הפרשנות האלגורית למגילה אפשרה לרבים מהפרשנים הקלאסיים להתעלם מהתמיהות שהזכרנו, אם מתוך הנחה שהאלגוריה אינה מחויבת לכללי הפשט ואין להקשות עליה, ואולי מתוך מחשבה שהזרות של שלמה בין כל שאר הדמויות בסיפור המגילה, הולמת את היותו משל ודוגמה לקב"ה העליון על הכול.⁹ מובן שהסבר זה שייך רק למישור האלגורי והוא אינו מעניק פשר להופעת שלמה במישור הפשט של הסיפור והמשל.¹⁰

חלק מהפרשנים פירשו את האזכורים של שלמה המלך במגילה ככינויי חיבה לאהוב מפי אהובתו,¹¹ אבל פירוש זה אינו הולם את כל הופעותיו של שלמה בשירי המגילה, ואינו מתייחס לפער העמוק והמהותי שבין שלמה המלך לבין הרועה האהוב (פער שהופך את הדימוי ביניהם לבלתי סביר), ומשום כך קשה לראות בהצעה זו מענה מספק לתמיהות שהזכרנו. יש גם קושי לשוני לפרש את האזכורים של שלמה המלך כדימויים או כינויים לחתן האהוב, מפני שבשום מקום במגילה שלמה אינו מופיע בליווי כ"ף הדמיון או בצירוף של לשונות דימוי וכינוי אחרות שרגילות להופיע בה כאשר הנערה משתמשת בכינויים ובדימויים שונים לאהובה.¹²

(לעיל, הערה 3) עמ' 31-33, ביתר הרחבה, ובדרך אחרת גם י' שרלו, **אחריק נרוצה**, תל אביב 2003, עמ' 54-64.

9 כדברי חז"ל: "כל שלמה האמורין בשיר השירים קדש, שיר למי שהשלום שלו" (שבועות לה ע"ב, ומקבילות במכילתא דר"י, מסכת דפסחא יד ד"ה ויסעו; שיר השירים רבה פרשה א א, ד"ה כאהלי קדר). בהמשך שם נאמר שיש גם כמה פסוקים יוצאים מן הכלל שבהם מדובר בשלמה האיש: "... חוץ מזה: 'כרמי שלי לפני האלף לך שלמה' (ח', יב)... ויש אומרים אף זה חול: 'הנה מטתו שלשלמה' (ג', ז)".

10 במדרשים רבים מזוהה גם הדוד האהוב עם הקב"ה. כמו למשל בשיר השירים רבה פרשה ה ב: "קול דודי דופק - על ידי משה, בשעה שאמר 'ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים', פתחי לי - רבי יסא אמר, אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו"; שם, שם ט: "מה דודך מדוד היפה בנשים, אומות העולם אומרים לישראל מה דודך מדוד, מה אלוה הוא מאלוהות", ועוד הרבה כאלה. ואם כך, אין צורך בדמותו החריגה של שלמה המלך כדי להמשיל את מלכו של העולם.

11 בדרך כלל לא מדובר בשיטה עקבית אלא בפירושים מקומיים לחלק מהפסוקים שבהם מוזכר שלמה. ראו: פירושי ר"י קרא א', ב; ג', ז; מצודת דוד ג', ז-יא; ח', יא-יב; לוינגר (לעיל, הערה 4), עמ' 21; זקוביץ, (לעיל, הערה 3), עמ' 46, 48 (זקוביץ, שם, עמ' 7, מציין שכבר בפירושו של אוריגנס - איש הכנסייה במאה השלישית, שלמה והדוד הם דמות אחת, וכך עולה גם מכתבי היד של תרגום השבעים); אקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 140-145; עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 90-93. חכם (לעיל, הערה 1) מזכיר הצעה זו במבוא, עמ' 6, אבל הוא גם מסתייג ממנה, ובפירושו לפרק ג', הערה 45, הוא כותב שחלק מהפירושים בכיוון הזה 'גובלים באבסורד'.

12 כמו למשל: "כתפוח בעצי היער כן דודי ..." (ב', ג), **דומה** דודי לצבי או לעפר האילים" (ב', ט), "עיניו כיונים... לחיו כערוגת הבשם" (ה', יב-יג). עולם הדימויים שבהם משתמשת הרעיה הוא בדרך כלל עולם הטבע, החי, הצומח, חומרים וצבעים. בשום מקום בשיר השירים לא נאמר 'דומה דודי למלך'.

פרשנים אחרים ראו את שלמה כדמות נפרדת שמתחרה עם הדוד על לב האישה, ומשמשת כצלע שלישית במשולש רומנטי.¹³ אף שפרשנות זו אינה סבירה בעיניי, כאמור לעיל, היא מזהה נכון את אופי הופעותיו של שלמה בכמה שירים כדמות מנוגדת ומתחרה מול דרכם של הדוד והרעיה.¹⁴ מתוך כך נראה שיש לבחון את האפשרות שתפקידו של שלמה במגילה הוא להציג דרך אחרת של אהבה, ולהבהיר על דרך הניגוד את דרכי האהבה הרצויות בעיני מחבר המגילה.¹⁵

מחקרים על עיצוב דמויות במקרא מצביעים על דמויות משנה רבות בסיפורי המקרא, שתפקידן העיקרי הוא להבליט על דרך הניגוד את מעשיה ואופייה של הדמות הראשית.¹⁶ לעיתים מופיעה הדמות המשנית כדי להשמיע את הקול הפנימי של הדמות הראשית ולהציג בדרך זו את הלכי הנפש, הלבטים והמחשבות שלה. דמות כזו יכולה להיות גם דמות דמיונית ולא ריאליסטית.¹⁷ נראה שגם את הופעותיו של שלמה המלך בשיר השירים אפשר לפרש

13 זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 7-8, מזכיר את יעקובי (1772) כחלוץ החוקרים שטענו ששלמה הוא הגיבור השלישי (והשלישי) בדרכה הרומנטית של המגילה, ואחריו את איוולד (1826) ולבסוף את המלבי"ם שמציג בפירושו עמדה עקבית ותקיפה ביותר כנגד דמותו של שלמה במגילה. גם לוינגר (לעיל, הערה 4), עמ' 22, מציע אפשרות זו כפתרון לפירוש הפסוקים בתחילת המגילה, אבל אחר כך הוא דוחה אותה באופן מוחלט.

14 אחד הפסוקים הבולטים לעניין זה: "כרמי שלי לפני, האלף לך שלמה" (ח', יב), מדגיש את המתח והעייפות בינה לבינו, כמו שפירש שם ראב"ע: "... ואומרת: קח אתה שלמה האלף שלך... אני אינני רוצה ממון ולא קרן וריח, אלא להיות כרמי שלי לפני, שהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון". בהמשך המאמר ננתח כל אחד מהשירים הללו בפירוט.

15 כיוון דומה עולה מדברי עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 31-33, שהקדיש את דפי הפתיחה של ספרו לשאלה 'מה לשלמה בשיר השירים'. עסיס מציין ששלמה נמצא תמיד ברקע של המגילה ואינו מופיע כדובר באף לא אחד מהשירים, ותפקידו הוא להבליט היבטים אחרים בתחום האהבה. הוא הופך במהלכה מדמות חיובית ומשמעותית לדמות אפלה ואירונית, שלעומתה מצטיירת הנערה כמי שידועת טוב ממנו מה זאת אהבה.

16 על תפקיד זה של דמויות המשנה בסיפור המקראי כתב א' סימון, **קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים**, ירושלים ורמת גן תשנ"ז, עמ' 321-324, והבהיר שיש להן תפקיד הבעתי מובהק באפיון עקיף של הדמות הראשית ובהערכה מובלעת של מעשיה, על מנת להקנות לסיפור יותר משמעות ויותר עומק.

17 ראו: ל' לב רן, **אמצעים ספרותיים לעיצוב מורכבות בחיי הנפש של הדמות בסיפור המקראי**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תש"ע. לב רן מציין שהאמצעי הספרותי של דמות משנית שמשמשת כקול פנימי של הגיבור מצויה גם במדרש (כמו השטן שמתלווה אל אברהם, שם, עמ' 139), וגם בספרות המודרנית (כגון בסיפורי עגנון, שם, עמ' 141). בין הדמויות המקראיות שאינן ריאליסטיות בעליל מזכיר לב רן את השטן בסיפור איוב, את הנחש בגן עדן ואת אתונו של בלעם. הוא מפנה אל פרשנים וחוקרים שכתבו שדמויות אלה הוכנסו לסיפור על מנת לייצג את הרהורי ליבו של הגיבור הראשי העומד כנגדם. גם לדמויות ריאליסטיות כמו: אשת איוב, רב החובל בספר יונה, אשת לוט, ואף אבישי היורד עם דוד אל שאול, יש תפקיד ספרותי זהה - לחשוף צד נסתר בהלכי רוחה של הדמות הראשית (ראו בהרחבה שם, עמ' 142-222).

בדרך זו, ולראות בו דמות סימבולית ודמיונית שקיימת בעיקר במחשבותיהם ובפיהם של זוג האוהבים המתבוננים ובוחנים מולה את אהבתם. דמותו של שלמה המלך שהיו לו אלף נשים ופילגשים (מל"א י"א, א-ג) התאימה לכותב המגילה כדי לבטא באמצעותה מאפיינים של דרכי האהבה המלכותית השונה מאוד מאידיאל האהבה שרצה להציג, ולהעניק בכך עומק נוסף לנושא של המגילה. לפי הצעה זו שלמה המלך בשיר השירים הוא דמות סמלית וייצוגית שמאפשרת להשוות בינו לבין הרעיה והדוד, ולהבהיר בדרך זו את מאפייני האהבה הראויים והרצויים.¹⁸

ניתוח כל אחד משירי שלמה במאמר שלהלן, יאפשר לברר את הטענה שדמותו של שלמה המלך בשיר השירים משמשת בדרך כלל כאנטיתזה לדרכם של גיבורי המגילה. העיון בשירי שלמה אינו מתיימר להציג ניתוח שלם וביאור מקיף של כל אחד מהשירים. הוא יתמקד בעיקר בפרטים שמעידים על ההשוואה בין אהבת הנשים של שלמה לאהבתם של הדוד והרעיה. שלושה משירי שלמה במגילה מציגים בצורה בהירה ובולטת למדי את המתח והעימות שבין הרעיה והדוד לבין שלמה המלך, ובהם נפתח את עיוננו. בהמשך נראה שגם שירי שלמה האחרים יכולים להתבאר על פי אותה מגמה, מתוך הנחה שיש למחבר המגילה שיטה עקבית ביחס לדמותו ולתפקידו של שלמה המלך בשיר השירים.

א. שיר הכרם (ח', יא-יב)

(יא) כָּרִם הָיָה לְשִׁלְמָה בְּבַעַל הַמֶּזֶן,
נָתַן אֶת הַכָּרֶם לְנֹטְרִים,
אִישׁ יָבֵא בְּפָרְיוֹ אֶלֶף כֶּסֶף.
(יב) כָּרְמִי שְׁלִי לְפָנָי,
הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמָה
וּמְאֵתִים לְנֹטְרִים אֶת פְּרִיֹו.

שיר זה מתייחס במפורש אל שלמה המלך. בקריאה ראשונה נראה הבית הפותח את השיר (יא) כתיאור נייטרלי, ואפילו אוהד, על עושרו ועל הברכה השורה בנכסיו,¹⁹ אבל הבית השני (יב),

18 האבחנה שבמגילת שיר השירים מוצגות שתי תפיסות מנוגדות לאהבה מופיעה כבר במאמרו של ברוך אלסטר, 'בין התפארות לאינטימיות: שתי תפיסות של אהבה בשיר השירים', בתוך: ל' מקובצקי ואחרים (עורכים), ספר מאמרי כנס חוכמת חיים ושירת חיים, אריאל 2008, עמ' 21-31. אבל לדעת אלסטר גם שלמה וגם הדוד מייצגים את העמדה הגברית שהוא קורא לה 'תפיסת ההתפארות', ואילו לשיטתנו במאמר זה רק שלמה המלך מייצג תפיסה פסולה זו. בהמשך המאמר יובהר גם שההנגדה בין התפארות לאינטימיות היא רק פרט אחד מתוך רשימת מאפיינים מנוגדים שמבדילים בין אהבת שלמה לבין אהבת הרעיה והדוד.

19 כדברי חכם (לעיל, הערה 1), עמ' עג: "כתוב זה הוא מן השירים המספרים על גדולתו של המלך שלמה".

שחוזר על אותם מושגים ושמות שנזכרו בבית הראשון – "כרם", "שלמה", "נטרים", "פרי", "אלף" – מכוון את הקורא להשוות בין יחס שלמה לכרמו לבין יחסה של האישה לכרמה, ואז מתגלה עימות כמעט מפורש בין שלמה המלך לבין האישה – דוברת השיר.²⁰

יידוע המספר – "האלף לך שלמה", רומז בבירור למספר נשותיו ופילגשיו של שלמה המלך (מל"א י"א, ג), ומעביר את הקורא מהמישור החקלאי והכלכלי המוצלח למישור האישי והרומנטי שנמדד בכלים אחרים. מתוך כך נראה שגם מקומו של הכרם "בבעל המון" מקבל עתה משמעות מחודשת שרומזת להמון נשיו של בעל ההרמון. דימוי בית הנשים שבארמון המלך לכרם הולם את השימוש הנפוץ במגילה בכרם ובפירותיו כמטפורות ליופי האישה ולנשיותה או כדימוי לאהבה.²¹ גם בשיר זה הופך 'הכרם' מנכס כלכלי המעיד על הצלחתו ועושרו של שלמה לדימוי מטפורי-רומנטי, אבל כאן הריבוי הופך לעושר השמור לבעליו לרעתו. דברי האישה "כרמי שלי לפני",²² האלף לך שלמה" מבטאים העדפה ברורה של אהבתה הפרטית, האחת והיחידה, על פני אלף נשותיו של שלמה. המעבר למשמעות המטפורית של הכרם מוביל לפרשנות מחודשת של המילים והמשפטים שנאמרו בבית הראשון; 'פירות הכרם' יכולים להתפרש כעת על הנשים שבארמון המלך, וערכן שנמדד קודם לכן ב"אלף כסף" רומז אולי לכך שקשרי הנישואים איתן מונעים משיקולים כלכליים (ופוליטיים) כמנהג המלכים. 'הנטרים' הופכים להיות שומרי הנשים שבארמון, ואולי הם גם מקבלים את חלקם ב'פירות' אלה.²³

אם כנים דברינו הרי שדברי האישה בשיר מבטאים ביקורת חריפה על אהבה ההמונית של שלמה ועל היחסים חסרי האינטימיות ב'כרמו', והם מצביעים על הצדדים הבעייתיים, בכמות ובאיכות, באהבה המלכותית של שלמה לעומת אהבתה שלה לדודה.

השוואה ניגודית דומה מופיעה גם בשיר שבפרק ו', ד-ט, שבו משבח הדוד את יופייה של רעייתו, ובסוף השיר הוא מדגיש הבדל משמעותי בין אהבתו לבין נשות הארמון:

20 כמו שפירש ראב"ע (ראו לעיל, הערה 14). גם לוינגר (לעיל, הערה 4), עמ' 95; חכם (לעיל, הערה 1), עמ' עד, זקוביץ, (לעיל, הערה 1), עמ' 140 ואחרים רואים בשיר הכרם ביקורת של האישה כלפי שלמה.

21 ראו למשל: א', יד; ב', טו; ו', יא; ז', ח-ט; יג ועוד. דברים אלה נכונים גם לצמחי גן אחרים שמזכרים במגילה, ראו למשל ב'שיר הגן' (ד', יב – ה', א), ומה שכתב עליו י' גרוסמן, "אכלו רעים שתו ושכרו דודים" (שה"ש ה' 1) – דברי "המספר", בית מקרא נג, תשס"ח, עמ' 85.

22 הצירוף "כרמי שלי" חוזר על הצירוף שנזכר בתחילת המגילה מפי האישה: "כרמי שלי לא נטרתי" (א', ו), וגם שם הוא מתפרש ככל הנראה ככמיהה לאהבה פרטית (ראו בניתוח השיר להלן).

23 אם כן המשמעות המטפורית של המילים "ומאתים לנטרים את פרי" היא ביקורת חריפה ביותר על הזלזול והפגיעה בנשים ובפילגשי שלמה, שכמנהג ארמונות זרים גם שומרי הנשים היו נהנים מהן. ראו: זקוביץ, (לעיל, הערה 3), עמ' 140; אקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 261.

- (ח) שְׁשִׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילֹגְשִׁים וְעַלְמוֹת אֵין מְסֻפָּר.
 (ט) אַחַת הִיא יוֹנְתִי תַמְתִּי, אַחַת הִיא לְאֵמָה, בְּרָה הִיא לְיֹלְדָתָהּ.
 רְאוּהָ בְנוֹת וַיֵּאֱשְׂרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילֹגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ.

אמנם שלמה המלך לא נזכר כאן בשמו, אבל ריבוי הנשים והשימוש הכפול בתארים "מלכות" ו"פילגשים" רומז אליו כמעט בבירור. בשיר זה הדוד הוא שעושה את ההשוואה בין אהובתו הפרטית האחת לבין ריבוי הנשים שבארמון המלך. בשני השירים נמצאות נשותיו הרבות של שלמה ברקע ובתודעה של הדוברים, וההשוואה למצבן מבליטה את יתרונה של גיבורת המגילה.²⁴

ב. שיר החתונה (ג', ז-יא)

- (ז) הִנֵּה מִטָּתוֹ שְׁלֹשְׁלֹמָה שְׁשִׁים גְּבֵרִים סָבִיב לָהּ מִגְּבֵרֵי יִשְׂרָאֵל.
 (ח) כָּלֶם אֶחָזִי חָרֵב מְלֻמְדֵי מְלַחְמָה אִישׁ חָרְבוּ עַל יָרְכוּ מִפְּחַד בְּלִילוֹת.
 (ט) אֶפְרָיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמָה מַעְצֵי הַלְבָּנוֹן.
 (י) עֲמוּדָיו עָשָׂה כֶּסֶף, רְפִידָתוֹ זָהָב, מְרֻכָּבוֹ אַרְגָּמָן, תּוֹכוֹ רְצוּף אֶהָבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלַם.
 (יא) צְאֵנָה וְרֵאֵינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמָה,
 בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ בַּיּוֹם חֲתַנְתּוֹ וּבַיּוֹם שְׁמַחַת לְבוֹ.

שיר חגיגי וחריג זה אינו מזכיר כלל את הדוד או הרעיה – גיבורי המגילה, ובכך הוא שונה מרוב השירים בשיר השירים. השיר מתמקד במלך שלמה ומתאר פרטים שונים (ומשונים) בהופעתו המלכותית.²⁵ יש בו עוצמה, פאר והדר, וגם אהבה וחתונה נזכרות בו, ולפיכך ראו בו פרשנים רבים שיר שנכתב לכבוד חתונת שלמה.²⁶ עם זאת, לצד לשונות השבח והפאר, בולט וצורם

24 הקרבה הרעיונית בין שני השירים מאפשרת להצביע גם על הסלמה מסוימת של הביקורת על ריבוי נשותיו של שלמה בשיר הכרם, לעומת פרק ו' (ראו גם רשב"ם וראב"ע על אתר שהצביעו על היחס בין שני השירים); בפרק ו' מתוארת תופעה מלכותית כללית ובפרק ח' מוזכר במפורש שלמה המלך ונרמז הרמון הנשים שלו, בראשון מתוארת שיחת הנשים בינו לבין עצמן ובאחרון זהו דיבור ישיר המוטח בפניו של שלמה על ידי האישה הדוברת בשיר שאינה רוצה להיות חלק מקהל נשיו. לנקודות השוואה נוספות בין שני השירים ראו זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 114, ואקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 261.

25 כדי לתרץ חריגה זו הציעו חלק מהפרשנים שאלה הם דברי האישה המדמה כאן את אהובה-חתנה לשלמה המלך. ראו: רשב"ם, רלב"ג ור' ישעיה מטראני על אתר; אקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 138-145; עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 89-93. יונתן גרוסמן (לעיל, הערה 21), עמ' 81 הערה 12, הזכיר חוקרים נוספים הסוברים שפסוקים אלה הם דברי האישה על אהובה, אך בעיניי נראים יותר דבריו של חכם (לעיל, הערה 1), עמ' לא, הערה 45, שכתב: "אין זה מתקבל על הדעת... סתם חתן מישראל אין לומר עליו כדברים הנאמרים בשיר הזה, אם לא בדרך היתול".

26 הפרשנות הקלאסית זיהתה חתונה זו כמשל ליחסים שבין הקב"ה לבין עם ישראל, כמו שדורשת המשנה

חסרונה של הכלה בשיר.²⁷ חיסרון זה מצטרף לתחושה שיש לא מעט אירוניה וביקורת על שלמה בין שורות השיר, ולכך כבר רמזו חז"ל במדרש שיר השירים רבה פרשה א:

ג' ירדות ירד שלמה, ירידה ראשונה מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל, הה"ד 'משלי שלמה בן דוד מלך ישראל'. ירידה שניה מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלים, הה"ד 'אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים'. ירידה השלישית מאחר שהיה מלך על ירושלים נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו, שנאמר: 'הנה מטתו שלשלמה כלם אחוזי חרב'. **ואפי' על מטתו לא היה מלך שהיה מפחד מן הרוחות.**²⁸

גם פרשנים אחרים זיהו אירוניה או לעג בתמונת שישים הגיבורים הסובבים את מיטת שלמה, וחלקם הצביעו על פרטים נוספים בשיר זה שאינם מחמיאים לו.²⁹ הקריאה שהופכת את השיר שנראה בתחילה כשיר שבח לשיר שמותח ביקורת על שלמה המלך מתבהרת מתוך היחס הניגודי שנוצר בינו לבין השיר שלפניו (ג', א-ה), על האישה המבקשת את אהובה.

בתעניית פ"ד מ"ח: "ביום חתונתו - זו מתן תורה, וביום שמחת לבו - זה בנין בית המקדש". רש"י מפרש את כל פסוקי השיר לשבח, על המשכן וכליו שכל ישראל חונים סביבו. ולעומתם חכם (לעיל, הערה 1), עמ' כח-לא, מפרש את כל השיר כפשוטו, לשבחו של שלמה המלך.

27 פסוק ו המקדים את שיר החתונה מזכיר לכאורה את הכלה העולה מן המדבר, אבל פסוק זה אינו משתלב בשיר החתונה שאחריו. על ניתוקו מהקשרו ועל הניסיונות לבאר אותו ואת מקומו ראו עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 82-84 והערותיו שם (ראו עוד להלן בהערה 31).

28 המדרש מאפיין כל ירידה בפסוק אחד משלושת הספרים המיוחסים לשלמה - משלי, קהלת ושיר השירים, וניתן להניח שהוא רואה בתוכן יצירותיו של שלמה עדות למצבו המידרדר. חשבון הנפש והביקורת העצמית של שלמה במגילת קהלת מוסכמת על רבים מהפרשנים, ואם כנים דברינו הרי שכאן הופך המדרש גם את שיר השירים לשיר של חשבון נפש וביקורת עצמית נוספת של שלמה (וראו להלן הערה 62).

29 זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 11, כתב: "השיר כולו אינו אלא שיר לעג למלך ולאהבת העושר והנשים שלו, אהבה שלא יכול להיות עמה אושר", ובעמ' 82 כתב: "הפאר של האפיריון מזכיר את פאר ביתו של אחשורוש". גרוסמן (לעיל, הערה 23), עמ' 84 הערה 25, הזכיר כמה חוקרים שראו שיר זה כסטיקה שמלעיגה על שלמה המלך, אבל דעתו אינה כדעתם.

אישה מבקשת את האהבה

(א) על מִשְׁכְּבֵי בְּלִילוֹת בְּשֵׁתֵי אֶת שְׁאֵהָבָה נִפְשִׁי, בְּשֵׁתֵי וְלֹא מִצָּאֲתִיו.
 (ב) אֶקְוֶה נָא וְאֶסֹבְבָה בְּעִיר בְּשֹׁנְקִים וּבְרַחֲבוֹת אֲבַקֶּשֶׁה אֶת שְׁאֵהָבָה נִפְשִׁי, בְּשֵׁתֵי וְלֹא מִצָּאֲתִיו.
 (ג) מִצָּאוֹנֵי הַשְּׂמֵרִים הַסְּבָבִים בְּעִיר, אֶת שְׁאֵהָבָה נִפְשִׁי רֵאִיתִם?
 (ד) כְּמַעַט שְׁעֵבֶרְתִּי מֵהֶם עַד שְׁמִצָּאֲתִי אֶת שְׁאֵהָבָה נִפְשִׁי. אֲחִזְתִּיו וְלֹא אֶרְפְּנוּ עַד שֶׁהִבִּיאתִיו אֶל בֵּית אָמִי וְאֶל חֹדֶר הַזִּרְתִּי.
 (ה) הַשְּׂבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת אוֹ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה, אִם תִּעִירוּ וְאִם תִּעֹרְרוּ אֶת הָאֵהָבָה עַד שֶׁתַּחֲפֹץ.

חתונת שלמה

(ז) הִנֵּה מִטְוֹ שְׁלֹשְׁמָה שְׂשִׁים גְּבָרִים סָבִיב לָהּ מִגְּבֵרֵי יִשְׂרָאֵל.
 (ח) כָּלֵם אַחֲזִי חֶרֶב מְלֻמְדֵי מְלַחְמָה אִישׁ חֶרְבוֹ עַל יָרְכוֹ מִפְּחַד בְּלִילוֹת.
 (ט) אֶפְרָיִם עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַעְצֵי הַלְּבָנוֹן.
 (י) עֲמוּדָיו עָשָׂה כֶּסֶף, רִפִּידָתוֹ זָהָב, מְרַקְבוֹ אֶרְגָּמֹן, תּוֹכוֹ רְצוּף אֵהָבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלַם.
 (יא) צָאֲנָה וּרְאִינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, בְּעֶטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אָמוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֵחַת לְבוֹ.

הקשרים הלשוניים בין שני השירים בולטים לעין בפרטים רבים;³⁰ מילים חוזרות: "בלילות", "בנות ירושלים", "אמי"/"אמו", "ראיתם/וראינה", מילים נרדפות: "משכבי/מטתו", "שומרים/גברים", "בנות ירושלים/בנות ציון", ומילים בעלות קרבה דקדוקית: "ואסובבה/סביב", "אחזתיו/אחזי חרב", או קרבה צלילית: "ארפנו/אפריון", "מצאוני/צאנה" ועוד.

הזיקה הברורה בין שני השירים מבליטה גם פער משמעותי שקיים ביניהם ביחס לאהבה וזוגיות, ומעמידה את החתונה המלכותית של שלמה המלך בעימות ישיר כמעט מול אהבת האישה לדודה. ההשוואה בין שני השירים מאפשרת להצביע על הבדלים עמוקים הן בנראות החיצונית הן במהות הפנימית. האישה מזכירה ארבע פעמים את אהובה – "שאהבה נפשי" (א-ד), ולעומתה, בשיר החתונה של שלמה המלך, הכלה אינה נזכרת כלל.³¹ היא מזכירה פעם נוספת את 'האהבה' לאהובה בחתימת דבריה (ה), ואילו בשיר החתונה של שלמה 'האהבה' נזכרת פעם אחת בלבד (י), והיא אהבת "בנות ירושלים" שמבטאות כנראה אהדה או הערכה ציבורית ולא קשר רומנטי. בשיר של האישה בנות ירושלים זוכות להיות שותפות סוד לאהבתה

30 על קשרים אלה עמדו כבר כמה חוקרים, ראו: זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 20–21, וכן גם בפירושו לשיר, שם, עמ' 81–82; אקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 141–145 ועסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 88–89. כולם עמדו על הזיקה ההדוקה שבין שני השירים אבל הציעו פתרונות שונים למתח שביניהם.

31 היו שניסו לפתור קושי זה בצירופו של פסוק ו, שמתאר לדעתם את הופעת הכלה, כקדימון לשיר חתונה, אבל קשה לקבל פתרון זה כאשר בשיר החתונה אין שום התייחסות לזו שעולה מן המדבר, או לכל כלה אחרת. זקוביץ, שם, עמ' 79–80 ועסיס, שם, עמ' 82–87 מוסיפים שמבחינה לשונית ועניינית פסוק זה אינו קשור לשיר שלפניו ולא לזה שלאחריו (ולדעתם יש לשבח אותו במקום אחר).

ולהתרגשותה,³² ואילו בנות ציון בשיר החתונה נקראות רק לצאת ולראות במלך שלמה ו"בעטרה שעטרה לו אמו".

סקירת הפעולות שנעשות בכל אחד משני השירים מבהירה עוד יותר את הפער בין מי שמחפשת ומבקשת את האהבה (השורש בק"ש מופיע ארבע פעמים), עד שהיא מוצאת אותו (השורש מצ"א מופיע ארבע פעמים), לבין מי שהכול כבר מוכן למענו. רצף הפעלים בשיר הראשון: "אקומה", "אסובבה", "אבקשה", "אחזתיו", "הבאתיו" ועוד, מעיד לא רק על השתוקקות אל האהוב אלא גם על היות האישה פעילה ואמיצה, מתגברת על פחדיה ואינה חוששת לצאת לבילות ואף לדבר עם השומרים,³³ על מנת למצוא את האהובה ולהביא אותו אל בית אמה. לעומתה, שלמה המלך מתואר לאורך כל השיר כדמות פסיבית ביותר שפחדיו כובלים אותו למיטתו.

נראה אם כן שהתיאור החגיגי של חתונת שלמה לא בא לשבח ולפאר את שלמה המלך ביום חתונתו, אלא להעמידו מול שירה של האישה ולהבליט בכך את מעלות אהבתה לדודה. באהבה שלה ניכרות פשטות ואמת, אומץ, מסירות, יוזמה ושיתוף, ולעומתה מוצגת האהבה המלכותית של שלמה בדרך שיש בה הרבה מאוד פאר אך מעט מאוד אהבה. נראה שגם בשיר זה מופיעה דמותו של שלמה המלך על מנת לעמת בינה לבין דמות הגיבורה הראשית, להביע הערכה עקיפה לאהבת הרעיה לדודה ולהקנות למאפיינים שלה יותר עומק ויותר משמעות.

ג. שיר החיזור (א', ט-ז)

- (ט) לְסִסְתִּי בְּרִכְבִּי פְּרָעָה דְּמִיתִידְ רַעֲיָתִי.
- (י) נָאוּוּ לְחַיִּידְ בְּתָרִים צְנָאֲרִדְ בְּחָרוּזִים.
- (יא) תּוֹרִי זָהָב נַעֲשֶׂה לָךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף.

- (יב) עַד שְׁהַמְלִיךְ בְּמִסְבּוֹ נִרְדִּי נִתֵּן רִיחוֹ.
- (יג) צְרוֹר הַמֶּר דּוֹדִי לִי בֵּין שְׂדֵי יָלִין.
- (יד) אֲשַׁכַּל הַכֶּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גְּדִי.
- (טו) הִנֵּד יָפָה רַעֲיָתִי הִנֵּד יָפָה עֵינֶיךָ יוֹנִים.
- (טז) הִנֵּד יָפָה דּוֹדִי אֵף נָעִים אֵף עַרְשֵׁנוּ רַעֲנָנָה.
- (יז) קָרוֹת בְּתִינוּ אֲרָזִים רַחֲטָנוּ (רַהֲיִטְנוּ קָרִי) בְּרוֹתִים.

32 כך גם במקבילות נוספות במגילה: ב', ז; ה', ח-ו; ב', ח', ד.

33 הסיכון והאומץ הנדרשים לכך מתבררים במפגש נוסף עם השומרים שמתואר בהמשך המגילה (ה', ז): "מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני ...".

שיר זה מתפרש בדרך כלל כדיאלוג רומנטי מתמשך בין הדוד והרעיה, ובהקשר הזה מקובל לפרש ש"המלך" שנזכר בפסוק יב הוא כינוי חיבה לדוד האהוב.³⁴ אבל מלבד הקושי שעליו כבר עמדנו, שאין לדמות את האהוב למלך, קשה גם לבאר כאן את התחלפות הכינויים "המלך" / "דודי" בפסוקים הסמוכים (יב-יד), וקשה יותר להבין את הדימוי החרגי "לְסִסְתִּי ברכבי פרעה" (ט) שאינו הולם את הרועה האהוב, אלא את שלמה המלך (שהתחתן עם בת פרעה וייבא סוסים ממצרים). גם תכשיטי הזהב והכסף בפסוקים י-יא מתאימים למלך ולא לרועה. לפיכך נראה שיש לבאר את החלק הראשון של השיר (ט-יא) כשיר חיזור של המלך ולא של הדוד. תגובת הרעיה: "עד שהמלך במסבו" (יב), משדרת ריחוק ואולי אף הסתייגות מסגנון החיזור של המלך,³⁵ ובהמשך דבריה: "נרדי נתן ריחו", היא מבהירה שהיא מעדיפה את הטבע והבשמים, החוזרים ונזכרים גם בפסוקים הבאים, בתיאור יחסיה עם הדוד (יג-יד). מסתבר אם כן, שגם בשיר זה העמיד מחבר המגילה את ביטויי האהבה של שלמה המלך מול אלה של הדוד והרעיה, ובהתאם לכך יש לחלק את השיר לשלושה בתים בני שלושה פסוקים כל אחד, כדלהלן:

שיר הדוד והרעיה

(טו) הִנֵּךְ יָפָה רַעֲיָתִי
הִנֵּךְ יָפָה עֵינֶיךָ יוֹנִים.

שיר החיזור של המלך

(ט) לְסִסְתִּי בְּרַכְבִּי פְּרָעָה דְּמִיתִיךְ רַעֲיָתִי.
(י) נָאוּ לְחַיֶּיךָ בְּתַרְסִים צְנָאֲרֶךָ בְּחַרוּזִים.
(יא) תוֹרֵי זָהָב נֶעְשֶׂה לָּךְ עִם נִקְדוֹת הַכֶּסֶף.

תגובת הרעיה

(זז) הִנֵּךְ יָפָה דוֹדִי אֵף נָעִים,
אֵף עֲרֹשְׁנוּ בְּעַנְנָה.
(זז) קְרוֹת בְּתֵינּוּ אֶרְזִים רְהִיטְנוּ בְּרוֹתִים.

(יב) עַד שְׁהַמֶּלֶךְ בְּמַסְבוֹ

נְרַדִּי נָתַן רִיחוֹ.
(יג) צְרוֹר הַמֶּר דוֹדִי לִי בֵּין שְׁדֵי יְלִין.
(יד) אֲשַׁכַּל הַכֶּפֶר דוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גְּדִי.

לפי המבנה המוצע הבית הראשון (ט-יא) הוא שיר חיזור 'מלכותי' שמשקף את אופי היחסים שבין המלך לבין נשותיו,³⁶ בבית השני (יב-יד) מביעה הרעיה הסתייגות משירו של המלך

34 ראו: ראב"ע; מצודת דוד; זקוביץ (לעיל, הערה 3). עמ' 54-58; חכם (לעיל, הערה 1), עמ' ט-טז; אקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 101-110; עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 46-49 ועוד.

35 גם בלי להכריע בין הפירושים השונים שניתנו למילה "מְסָבוֹ", סגנון הפסוק מבטא ריחוק והסתייגות מדבריו או ממעשיו של המלך. כבר חז"ל, במדרש שיר השירים רבה פרשה א יב, עמדו על המתח והריחוק שמובעים בפסוק זה: "עד שהמלך במסבו" - רבי מאיר אומר עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע נתנו ישראל ריח רע, ואמררו לעגל אלה אלהיך ישראל" (ראו גם במדרש המקביל בבבלי, שבת פח ע"ב). בכיוון דומה אף כי בגוונים אחרים פירשו גם רש"י, רשב"ם, ראב"ע והמלבי"ם על אתר. עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 46-51, עמד בהרחבה על המתח שקיים בשיר כולו, ובמיוחד על הריחוק שעולה מפס' יב (עמ' 49).

36 הפרשנים שראו במגילה סיפור על 'משולש רומנטי', וזיהו את שלמה כגיבור שלישי שלה (ראו לעיל,

ומבטאת את כמיהתה לאהבה מסוג אחר, והבית השלישי (טו-ז) פותח בשירו של הדוד, שהופך לשיר משותף של הדוד והרעיה.

מבנה זה מזמין להשוות בין דברי המלך לבין דברי הדוד (ואת תגובת הרעיה לדברי כל אחד מהם) ומאפשר לזהות ולהבהיר את ההבדלים שביניהם. גם המלך וגם הדוד מכנים את האישה "רַעְיָתִי" ושניהם מתארים את יופייה, אבל המלך משתמש לשם כך בדימוי המפתיע "לססתי ברכבי פרעה" (ט),³⁷ ואילו הדוד מתאר את יופייה בדימוי פשוט וטבעי, ומסתפק בעיקר באמירה הישירה והכפולה "הנך יפה" (טו).

תיאור התכשיטים בשירו של המלך (י-יא) מבליט את הצדדים החיצוניים ואת עושר מתנותיו. התכשיטים עשויים מכסף וזהב והם מקשטים את לחייה וצווארה של הרעיה. לעומת זאת בשירו של הדוד מוזכרות העיניים (טו) שמשקפות מבט אישי, פנימי ועמוק יותר מהלחיים והצוואר. דימוי העיניים ליונים הקטנות והטבעיות בשירו של הדוד הולם את הרעיה הרבה יותר מתורי הכסף הגדולים והמלאכותיים בשירו של המלך.³⁸

שבחיו ותכשיטיו המפוארים של המלך זוכים כאמור לתגובה צוננת מצד הרעיה; הוא "בְּמִסְבוֹ" ואני ב'נְדָדִי... בכרמי עין גדי", הוא 'בעולמו' ואני 'בעולמי'. במקום המתנות והתכשיטים שהציע לה המלך, היא מעדיפה את הבשמים הטבעיים, שמעידים על קשר עדין ורגיש יותר, וקרבה אינטימית בינה לבין אהובה (יג-יד). השימוש בלשון רבים "נעשה לך", בשירו של המלך (יא), מעצים את תחושת חוסר האינטימיות מצדו, ולעומתו מדגישה האישה "דודי לי" (יג-יד).³⁹

לעומת הביקורת על שיר החיזור המלכותי, דברי הדוד הקצרים (טו) זוכים למענה נלהב מצד האישה (טז), והיענות זו הופכת לשיר משותף שבו שניהם שרים יחד בגוף ראשון רבים (טז-יז).⁴⁰

הערה (13), מצאו בשיר זה חיזוק לשיטתם. אבל כאמור, יותר סביר בעיניי שזהו תחכום ספרותי של כותב המגילה ששיבץ שיר חיזור שמתאים לדמותו הספרותית של שלמה המלך כדי לעמת אותו עם תגובת הרעיה וכדי להשוות בינו לבין שיר החיזור של הדוד.

37 דימוי הרעיה "לססתי ברכבי פרעה" מבטא בעיקר את עוצמתו והדרו של המלך ופחות את יופייה שלה, ומשום כך הוא מביע יותר ריחוק מאשר קרְבָּה.

38 דימוי העיניים ליונים הוא מוטיב חוזר במגילה (ד' א; ה' יב). דימויים של ריח וטבע מתאימים לרעיה ולרועה, והם משתמשים בהם לכל אורך המגילה. ראו בהרחבה ל' פליקס, **שיר השירים – טבע עליה ואלגוריה**, ירושלים תשל"ד, עמ' 12-28, לדבריו הרעיה מעצימה את דימוי הבושם בהדרגה, כי אשכול הכופר הוא גדול וכבד יותר מצרור המור, והוא גם ביטוי אורגני לריחו של הדוד ולא רק קישוט חיצוני.

39 תודתי לידידי יושי פרג'ון על הארה/הערה זו.

40 התרגום הארמי ומדרש רבה עמדו על הזיקה בין הארזים והברותים (ברושים) הנזכרים בפסוק יז לבין בית המקדש של שלמה (מל"א ו', יד-לו). ייתכן שתיאור משכנם של בני הזוג כעשוי מארזים וברותים, משווה את ביתם לביתו של שלמה העשוי מאותם חומרים (שם, ז', א-יב), אבל אין בו אהבה כמו בביתם.

המבנה המשולש של שיר החיזור והעימות הספרותי שעולה ממנו מאפשרים למחבר המגילה להבליט את המאפיינים שבהם נבדלת האהבה המלכותית לרעה מזו האישית; בראשונה חיצונית וראוונות, ובשנייה פשוטת ואינטימיות, בראשונה אהבה עצמית שמגבילה ומצמצמת את ההתייחסות האישית לבת הזוג, ובשנייה אהבה הדדית שמעצימה וגם מאפשרת שיתוף ובניין.

*

השירים שניתחנו ממחישים את מגמת מחבר המגילה להציג את שלמה המלך כדמות ניגודית וכאנטיזה לאהבת הדוד והרעיה. בשירים האחרים שבהם הוא מוזכר במגילה הניגוד בין דרכו לבין דרכם של הדוד והרעיה בולט פחות, ופירושו על פי אותה מגמה נראה דחוק יותר. להלן אציע ניתוח של השירים שמצביע על המשך של אותה מגמה, ומגלה שהשיפוט הביקורתי על אהבת הנשים של שלמה המלך נרמז כבר מראשית המגילה.

ד. שיר הפתיחה (א', א-ד)

- (א) שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה.
 (ב) יִשְׁקֵנִי מְנֻשִׁיקוֹת פִּיהוּ, כִּי-טוֹבִים דְּדִידָה מִיָּין.
 (ג) לְרִיחַ שְׁמֵנֶיהָ טוֹבִים שְׁמֵן תּוֹרֵק שְׁמֶה עַל-כֵּן עֲלָמוֹת אֲהַבּוּ.
 (ד) מְשַׁכְּנֵי אַחֲרֶיהָ נְרוּצָה, הִבִּיאֵנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו, נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בָּךְ.
 נִזְכְּרָה דְּדִידָה מִיָּין מִיִּשְׁרָיִם אֲהַבּוּ.

רבים רואים בפסוק א כותרת למגילה שאיננה חלק משיר הפתיחה, ואולי אף נוספה בשלב מאוחר.⁴¹ אבל טענה זו הופכת את פתיחת השיר בפסוק ב: "ישקני מנשיקות פיהו" לחסרת הקשר וחסרת נושא. קשה גם לצרף שורה זו לסיפא של הפסוק מפני שהפועל "ישקני" הוא בגוף שלישי נסתר, והאמירה "כי טובים דידך" בגוף שני נוכח. לפיכך נראה שעדיף לצרף את פסוק א לשיר, ולהשלים בכך את הנושא החסר בפתיחה - שלמה, שאליו מתייחס הנושא - "ישקני".

מלבד הפועל "ישקני" גם הפועל "הביאני" (פסוק ד) כתוב בגוף שלישי, ושני פעלים אלה חורגים מכל שאר הפעלים בשיר שבהם מדברת האישה אל אהובה בגוף שני ובדיבור ישיר. חלק מהפרשנים הציעו לפרש חריגה זו כחילוף ברגשותיה של הדוברת,⁴² או כפנייה אל נמענים

41 ראו למשל: חכם (לעיל, הערה 1), עמ' א-ב; אקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 92-96; עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 35-36.

42 חכם (לעיל, הערה 1), עמ' ב, כתב שהיא פותחת בלשון נסתר משום צניעות, ור"ע ספורנו הסביר שלשון נסתר היא דרך יראה מהמלך. לדעת עסיס (לעיל, הערה 3) עמ' 35-36, מרוב ערגתה אל האיש היא

נוספים שאינם נזכרים במפורש בשיר.⁴³ הצעות אלה נראות קצת מאולצות וקשה למצוא להן ביסוס בטקסט, אבל על פי הצעתנו בנוגע לכלל שירי שלמה במגילה ניתן לזהות ביתר קלות את שני הנמענים שאליהם (או עליהם) מדברת האישה, ולתת מענה לקשיים הלשוניים והתחביריים שהזכרנו. הנמען הראשון הוא שלמה המלך שנזכר במפורש בתחילת השיר ושוב באמצע פסוק ד, ועליו היא מדברת בגוף שלישי (שהרי אינו נוכח אלא כדמות ספרותית בדמיונה ובמחשבותיה), והנמען השני הוא אהובה הקרוב אליה שאליו היא מדברת בגוף שני החל מאמצע פסוק ב.

שני הפעלים המופיעים בלשון נסתר – "ישקני" ו"הביאני", צמודים לשמות "שלמה" ו"המלך" ושניהם מתארים את מעשי המלך, בלי התייחסות לרצונותיה של האישה. שאר הפעלים בשיר ("משכני", "נרוצה", "נגילה", "נזכירה") מציינים פעולות שהיא שותפה להן ורוצה בהן. נראה שבדרך זו בחר מחבר המגילה לתאר מפי האישה את אהבת הנשים המתקיימת בארמון,⁴⁴ לעומת כמיהתה האישית להיות עם אהובה, עם טעמיו וריחותיו, מחוץ לארמון. הצעת המבנה שלהלן, מציגה את חלוקת שיר הפתיחה בין שני הנמענים שלו. בכל אחד משני בתי השיר ישנה התייחסות קצרה לביטויי האהבה של שלמה המלך לצד תיאור נרחב יותר של השתוקות האישה לאהבה מסוג אחר.

כמיהה לאהבת הדוד

תיאור אהבת שלמה המלך

(א) שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה

(ב) יִשְׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ,

כִּי-טוֹבִים דְּדִיךְ מִיָּן.

(ג) לְרִיחַ שְׁמֹנֶיךָ טוֹבִים,

שְׁמֵן תוֹרֵק שְׁמֶךָ,

עַל-כֵּן עֲלַמּוֹת אֶהְבֹּדָךְ.

(ד) מְשַׁכְּנֵי אַחֲרֶיךָ נְרוּצָה,

נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בְּךָ.

נְזַכֶּיֶרָה דְּדִיךְ מִיָּן,

מִיִּשְׂרָיִם אֶהְבֹּדָךְ.

הַבֵּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו,

43 רשב"ם (פס' ב) כתב: "פעמים שמשוררת הכלה כאילו היא מדברת עם אהובה ופעמים שמשפרת לרעותיה על שאינו אצלה", וראב"ע פירש שבתחילה היא מדברה אל עצמה, אך כאשר הרועה מרגיש בכך היא פונה אליו בלשון נוכח. זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 46, 48, הציע שהמילים "הביאני המלך חדריו" הם דברי הנערה אל חברותיה.

44 האפשרות שהאישה שבשיר אכן הייתה בארמון שלמה כאחת מאלף נשותיו אינה סבירה בעיניי. סביר יותר שזהו אמצעי ספרותי שמתמשך בדמותו של שלמה בשביל להמחיש את עדיפותה של האהבה האחרת.

על נשיקותיו של שלמה מדברת האישה כאמור בגוף שלישי, נסתר ומרוחק (א-ב₁), ואז היא עוברת לדבר אל אהובה בגוף שני, נוכח וקרוב (ב₂). המעבר מתיאור מעשי שלמה אל תיאור תשוקתה לאהובה הוא באמצעות המילה "כי" באמצע פסוק ב. למילה "כי" יש כידוע משמעויות שונות, וכאן היא משמשת כנראה כמילת ניגוד ומעבר (כמו 'אלא' או 'אבל'), כמו שהיא מופיעה בדברי רות וערפה אל נעמי: "כי אתך נשוב לעמך" (רות א', ז), או בדברי דוד: "אין לי טוב, כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים" (שמ"א, כ"ז, א), וכן במקומות נוספים במקרא.⁴⁵

ביטויי האהבה של שלמה המלך בשיר זה הם מעטים, חד-צדדיים ומבטאים שליטה. התיאור "ישקני מנשיקות פיהו" מתאר רק את הצד שלו – הוא ישקני והנשיקות הן מפייהו, ללמדנו שגם בעת גילויי האהבה שלו המלך מרוכז בעצמו יותר מאשר באישה שאיתו. הנשיקות עצמן, בשלב מוקדם כל כך של השיר, הן מפתיעות ואולי גם מרתיעות,⁴⁶ וייתכן שהאישה מביעה תחושה זו בפנייתה אל אהובה "כי (=אבל) טובים דדיך מיין". ביטויי האהבה של הדוד הם טבעיים יותר ויש בהם טעמים (יין) וריחות (שמנים), שמחה ואהבה. אהבת 'דודים' היא כנראה גם הדדית וגם הדרגתית יותר ולכן מאפשרת לאישה להתרגל אליה, להשתתף ולשמוח בה.⁴⁷

חדריו של המלך (ד), כמו נשיקותיו, מוזכרים בלשון רבים, ומזכירים שיש למלך עוד חדרים ועוד נשים (רבות) מלבדה.⁴⁸ חדר הוא מתחם סגור, היפוכו הגמור של המרחב הפתוח והאווירה המשוחררת שמשדרות המילים שלפניו ואחריו – "נרוצה... נגילה ונשמחה". חדר הוא גם שם העצם היחיד בשיר שאינו קשור לטבע. גם בכך מבטא השיר את הפער והמתח שבין בית המלך והנשים שסגורות בו לבין המרחבים האהובים על האישה ודודה.⁴⁹

45 לדין נרחב ודוגמאות נוספות ראו: יחיאל בן-נון, **ארץ המוריה: פרקי מקרא ולשון** (בעריכת בנו: יואל בן-נון), אלון שבות תשס"ו, פרק כב, ובפרט עמ' 442-444. ניתן להוסיף על הדוגמאות שם גם את הפסוק בישעיהו נ"ב, יב: **"כי לא בחיפזון תצאו"** (כמו שפירש שם בעל המצודות).

46 עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 35-36, עמד על כך שהמילה 'נשיקות' סתם, ללא נטיית גוף, מלמדת שלא מדובר בתיאור של קשר אישי של האישה עם בעל הנשיקות. קרבה גופנית יתרה בשלב מוקדם של הקשר אינה מובילה לקרבה רגשית ולעיתים אף גורמת לריחוק ודחייה.

47 עמוס חכם מפרש את המילה "דְּדִידָךְ", החוזרת פעמיים בשיר: "רגש השמחה שמרגישים האוהבים".

48 גם חז"ל עמדו על לשון הריבוי שבפסוק וציינו גם את החלקיות המשתמעת מצירוף האות מ"ם לנשיקותיו: "רבי יהושע אומר: ב' דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, ה"ד ישקני מנשיקות פיהו ולא כל הנשיקות" (שיר השירים רבה פרשה א יג). ראו גם עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 35.

אמנם גם בדבריה אל הדוד (לפי הניתוח שהצעת) מוזכרות "עלמות אהבוך" בלשון רבים, אבל נראה שהיות אהובה מוכר ואהוב גם על עלמות נוספות הוא לשבחו בעיניה, שהרי היא משתפת את בנות ירושלים כמה פעמים בסיפור אהבתה אליו ומתארת את יופיו ואת מעלותיו באוזניהן (ב', ה-ז; ג', ה; ה', ח-טז; ו', א-ב).

49 המלבי"ם על אתר כתב: "משכני והוציאני מן המסגר הזה מחדרי שלמה, ואז כשאהיה חפשי ונראה אותך פנים אל פנים, אחריך נרוצה, אני והעלמות רעותי. ובארה הטעם שמבקשת שימשוך אותה לחופשי, כי הביאני המלך חדריו, שאני כלואה בחדרי שלמה ולא אוכל לצאת מעצמי, ואז כשנהיה חופשיים נגילה

אם כנים דברינו, הרי שכבר מתחילת המגילה מצביע המחבר על פערים מהותיים בין אהבת שלמה המלך לבין זו של הדוד הרועה, ועל העדפת האישה – דוברת השיר את האהבה הפשוטה, המשוחררת והטבעית על פני זו המלכותית. בתחילת המגילה המתחים האלה סמויים ורק נרמזים, אך הם ילכו ויתבררו ויתבהרו בהמשך, בשירי שלמה הבאים (את חלקם כבר פירשנו).

ה. שיר השחורה והנאווה (א', ה-ו)

(ה) שְׁחֹרָה אֲנִי וְנְאוּה בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם,

כְּאֶהְלִי קֶדֶר בִּירִיעוֹת שְׁלֹמָה.

(ו) אֵל תִּרְאוּנִי שְׂאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שִׁשְׁזַפְתָּנִי הַשֶּׁמֶשׁ,

בְּנִי אֲמִי נָחְרוּ בִי שְׂמָנִי נֹטְרָה אֶת הַכְּרָמִים,

כְּרָמִי שְׁלִי לֹא נֹטְרָתִי.

דוברת השיר מוטרדת מאוד מן המראה החיצוני 'השחור' שלה. בתחילה (ה) היא מנסה לאזן פגם חיצוני זה באמירה שהוא אינו משקף את יופייה הפנימי, ובהמשך (ו) היא מסבירה את הנסיבות והאילוצים שהביאו אותה להיראות 'שחורחורת'. לפי עניינה של המגילה ברור שהעיסוק במראה שלה קשור ברצונה לשאת חן בעיני איש ולמצוא אהבה.⁵⁰ ההקשר הרומנטי של דברי האישה עולה גם מפנייתה אל בנות ירושלים, שהן הכתובת הקבועה שלה במגילה לענייני האהבה, ובעיקר מסיום דבריה: "כרמי שלי לא נטרתי", שרומז אל 'הכרם' המטפורי של געגועיה לאהבה,⁵¹ ומלמד שההסברים הטכניים למצבה ה'שחור' מכוונים למעשה להגבלות שהטילו עליה אחיה כדי למנוע ממנה את מימוש אהבתה.⁵²

הופעת 'שלמה' בשיר זה היא רק כ'סומך' המתאר את 'יריעות שלמה', ולכאורה קשה לתלות בה משמעות מהותית לתוכנו, אבל לאור הזיקה הלשונית והרעיונית הבולטת בין שיר זה לבין שיר הכרם (ח', יא-יב) שבו עסקנו לעיל,⁵³ ייתכן ששלמה נזכר כאן כדי להוסיף עוד נדבך למערכת הקשרים שבין שני השירים. הזיקה הלשונית בין השירים מתבטאת בשימוש הכפול בשם ובשורש החרג נט"ר בהקשר של שמירת הכרמים,⁵⁴ ובצירוף "כרמי שלי" המוזכר

ונשמחה בך, כי השמחה העצמית שיש לנו ממך גדולה על השמחה של חדרי שלמה".

50 כך פירשו גם חכם (לעיל, הערה 1) עמ' ו, בסוף פירושו לפסוק, ועסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 41.

51 על משמעות הכרם כמטפורה בתחומי האהבה עמדנו כבר לעיל, סביב הערה 21.

52 אחי הנערה מופיעים שוב לקראת סוף המגילה ואומרים: "אחות לנו קטנה ושדים אין לה" (ח', ח), כלומר שלדעתם היא אינה בשלה עדיין לקשרי אהבה [ראו עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 188-190]. במאמר של הרב אורי סמט בגיליון זה מוצע שגם הפסוק "אחזו לנו שועלים, שעלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר" (ב', טו) מדבר על אחיה ובני משפחתה של הנערה שמתנגדים לקשרים שלה עם הדוד.

53 ראו לעיל, עמ' 4-5.

54 שימוש זה הוא ייחודי לשיר השירים. ההופעות האחרות (והמעטות) של השורש נט"ר בתנ"ך הן

בפי האישה בשני השירים. בשניהם מביעה האישה הסתייגות מכרמים של אחרים והשתוקקות אל 'הכרם' שלה, שרק אותו היא רוצה לשמור.⁵⁵ רוב הפרשנים פירשו את תיאור מצבה המורכב של האישה - "כאהלי קדר כיריעות שלמה", כדימויים מנוגדים; שחורה אני - כאוהלי קדר, ונאוה - כיריעות שלמה, כלומר מכוערת ודחיה מבחוץ כאוהלי קדר, אבל נאה ורצויה מבפנים כיריעות שלמה.⁵⁶ לפי קריאה זו "יריעות שלמה" מייצגות את הצד הפנימי, הטוב והרצוי בעיני האישה. אבל ניתן לקרוא את הפסוק בדרך אחרת, כמו הפרשנים שהבינו ששני הדימויים שבפסוק הם תיאורים נרדפים לחזות השחורה, ו'יריעות שלמה' כמו 'אהלי קדר' הן יריעות רועי שלמה שמראן החיצוני הוא שחור (ומכוער) ככל משכנות הרועים.⁵⁷ קריאה זו הולמת יותר את המשך השיר שרואה ב'שחרות' האישה פגם שממשיך להציק לה, ומצריך מבחינתה הצטדקות והסברים (פס' ו). לפי קריאה זו "יריעות שלמה" מייצגות בשיר את מצוקתה של האישה - את המחסום שמונע ממנה לממש את אהבתה (למרות שהיא 'נאוה' מבפנים). אם כנים דברינו הרי שאזכור שמו של שלמה גם בשיר זה אינו לשבח, והוא רומז שוב אל המניעות והעיכובים בדרכה של האישה אל האהבה שאלה היא משתוקקת. היריעות השחורות של (אוהלי) שלמה אינן מאפשרות לאהבתה של האישה להתגלות ולהתבטא.

ו. מאפייני האהבה המלכותית ושיר השולמית (ז', א-ו)

העיון המחודש בשירי שלמה במגילת שיר השירים הראה שהם מבטאים בדרכים שונות, אך באופן עקבי, פערים והבדלים מהותיים בין אהבת שלמה לנשותיו לבין אהבתם של הדוד והרעיה. דמותו של שלמה מתבררת בכל השירים שמזכירים את שמו או את תוארו כמייצגת אנטיטזה לדרכם של זוג האוהבים, ולפיכך נראה שיש כאן מגמה מכוונת של מחבר המגילה. מגמה זו בולטת לעין בשיר החיזור (א', ט-יז), בשיר החתונה (ג', א-יא) ובשיר הכרם (ח', יא-יב), שמעמתים את דרכו של שלמה עם דרכם של הרעיה ודודה, ולאור המגמה הניכרת בשירים אלה הצענו לפרש כך גם את שיר הפתיחה (א', א-ד) ואת שיר השחורה והנאוה (א', ה-ו), שבהם העימות סמוי יותר.

במשמעות של שמירת כעס ואיבה ולא שמירת רכוש (ראו: ויקרא י"ט, יח; ירמיהו ג', ה; יב; נחום א', ב; תהלים ק"ג, ט ועוד).

55 הסתייגות דומה ניתן לזהות גם בפסוק הסמוך (א', ז): "הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה... שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך", שגם בו רמוז שמו של שלמה (תודתי ליושי פרג'ון גם על הערה זו).

56 כך מפרשים: רש"י, רשב"ם, ראב"ע, רי"ק, רלב"ג ועוד אחרים (כל אחד מהם ביאר את הנמשל בנסיבות ובהקשרים שונים). ראו גם חכם (לעיל, הערה 1), עמ' ה-ו, ועסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 41.

57 לוינגר (לעיל, הערה 4), עמ' 24-25; זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 50 ואקסום (לעיל, הערה 3), עמ' 104-105, תומכים בפירוש זה. חכם (לעיל, הערה 1) עמ' ה' מציין שזו אחת מאפשרויות הפירוש.

ניתן להצביע על ארבעה מאפיינים עיקריים של האהבה המלכותית שחוזרים ומופיעים שוב ושוב בשירי שלמה במהלך המגילה:

- א. ריבוי נשים – הפוליגמיה המלכותית מופיעה כמעט בכל שירי שלמה, החל מהרמזים בשיר הפתיחה, בלשונות הריבוי של 'נשיקותיו' ושל 'חדריו' ועד שיר הכרם בסוף המגילה שמטיח ביקורת ישירה על אלף הנשים שבכרמו.
- ב. ראוותנות – הדגשת העושר והפאר המלכותי הופכת גם את האהבה לעניין חומרי וחיצוני.⁵⁸ מוטיב זה בולט מאוד בשיר החיזור (א', ט-יז) ובשיר החתונה (ג', ט-יא), והוא נרמז גם בשיר הכרם (ח', יא-יב) שמתאר עושר מלכותי גדול ומבקר את שלמה על שהפך גם את האהבה לנכס חומרי וכלכלי, נעדר יחס אישי.
- ג. פסיביות – מלאכתו של המלך נעשית לרוב על ידי אחרים, והרגל זה גולש, שלא בטובתו, גם ליחסיו האישיים והרומנטיים. הפסיביות המלכותית בולטת במיוחד בשיר החתונה על רקע השיר הסמוך לפניו (ג', א-ה) שמתאר פעלתנות ויוזמה של האישה המבקשת את אהובה. מחאה כואבת כנגד תכונה 'מלכותית' זו רמוזה גם בשיר הכרם, בטענת האישה: "נתן את הכרם לנטרים" (ח', יא).
- ד. הגבלות – ארמון המלך נראה בעיני גיבורת המגילה כבית כלא, והיא מתחננת לאהובה שימשוך אותה ממנו החוצה (א', ד). שישים הגיבורים העומדים סביב מיטתו של שלמה (ג', ז) אינם מאפשרים לרומנטיקה לפרוח בסביבתו, וכך יש לומר גם על הנוטרים השומרים על כרם המלך.

ייתכן שהגבלות חצר המלכות רמזות גם בשיר השולמית (ז', א-ו), שרובו מתאר את יופייה של הרקדנית, מרגליה ועד ראשה, ובסופו מופיע פסוק סתום למדי שמזכיר שוב "מלך":

(ז', ו)   רֵאשֶׁךְ עָלֶיךָ כְּפָרְמֶל,
וְדַלַּת רֵאשֶׁךְ כְּאֶרְגָּמֶן,
מֶלֶךְ אָסוּר בְּרֶהֱטִים.

סופו של פסוק זה הוא אחד הקטעים הקשים ביותר במגילה.⁵⁹ פירושים רבים הוצעו לו ועדיין צריכים אנו למודעי. עתה לאחר שהתבררה המגמה העקבית של 'שירי שלמה' במגילה,

58 אלסטר (לעיל, הערה 18), עמ' 31, כינה מאפיין זה 'תפיסת ההתפארות', וציין שהיא מופיעה במגילה תמיד על-מנת לדחות אותה. לפי תפיסה זו הגבר מעוניין בעיקר להתפאר בבת זוגו על ידי הצגתה לראווה בפני אחרים.

59 על הצלע האחרונה בפסוק זה כתבו לוינגר (לעיל, הערה 4), עמ' 80, וחכם (לעיל, הערה 1), עמ' סא: "ביטוי סתום", ועסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 162, הגדיר אותה: "היגד סבוך ביותר". גם אליעזר בן-יהודה, **מלון הלשון העברית הישנה והחדשה**, ירושלים-תל אביב, 1950, כרך ששי, עמ' 3003-3004, שכתב באריכות על הערך 'מל' ותיאר את מאמצי התרגומים והחוקרים למצוא פשר למליצה הקשה שבפסוק, סיכם: "גם המפרשים החדשים לא מצאו שום פירוש מספיק וטבעי". לבסוף פירש בן-יהודה על פי

אפשר להציע שגם שיר זה ואזכור המלך בסופו מכוון להצביע על הפער שבין המלך ה'אסור' לבין השולמית המחוללת שתיאורה פורץ הגבולות מגיע עד לבנון ודמשק. לפי קריאה זו החתימה: "מלך אסור ברהטים" אינה חלק מתיאור השולמית, אלא תוספת שבאה לבטא את הניגוד בינה לבין המלך.⁶⁰ היא מחוללת, משוחררת וחופשייה, והוא למרבה האירוניה, כבול (=אסור) לארמונו, לעיסוקיו ולתשמישיו (=ברהטים).⁶¹ אם כנים דברינו, ניתן לצרף גם שיר זה לשירי שלמה, ולהבין שגם הוא בא להדגיש את יופייה ויתרונה של האהבה הזוגית הפשוטה והמשוחררת, שאינה כפופה להגבלות ולמעצורים, על פני האהבה המלכותית – "מלך אסור ברהטים".

*

ניתוח 'שירי שלמה' במגילת שיר השירים הראה שכל השירים שבהם מוזכר שלמה המלך, בשמו או בתוארו, מביעים או רומזים לביקורת על יחסו לנשים ומצביעים על המאפיינים הבעייתיים של דרכי האהבה המלכותית. בחלק נכבד מהשירים זו המשמעות הפשוטה שעולה מניתוח השיר, וגם בשירים האחרים זו אפשרות קריאה מתבקשת וסבירה למדי. לאור זה, מתחזקת ההערכה שמחבר המגילה השתמש בדמותו של שלמה המלך כאמצעי ספרותי, והוסיף לסיפור אהבתם של הדוד והרעיה דמות משנה ניגודית על מנת להבליט את תכונותיה ומאפייניה של אהבתם. שילוב דמותו של שלמה המלך – אוהב הנשים בחלק משירי המגילה אפשר למחברה לתאר, להדגיש ולהעמיק על דרך הניגוד והעומת את המאפיינים הראויים והרצויים של אהבת אמת.⁶²

ההקשר ועל פי האכדית שהמילה "מלך" מתייחסת כנראה אל ראשה ואל שערותיה של השולמית. ראו: ר' רייך, 'מלך אסור ברהטים' (שיר השירים ו', ז), 'שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום יג, תשס"ב, עמ' 173-174, שהביא עוד אסמכתות להצעה של בן-יהודה, והבהיר שלפי פירוש זה יש לשנות את הניקוד המסורתי ולקרוא כאן 'מֶלֶךְ', במשמעות 'השער שלך'. ראו גם אצל לוינגר (לעיל, הערה 4), עמ' 81; חכם (לעיל, הערה 1), עמ' סא-סב; וזקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 122.

60 לפי המבנה והקצב של השיר אין מקום לתוספת תיאור של ראש השולמית או שערותיה לאחר ששניהם תוארו כבר בשורות הראשונות של פסוק ו. גם מניין עשרת האיברים של השולמית המוזכרים בשיר מסמן שאין להוסיף. בשירה המקראית מקובל שהשורה האחרונה בשיר חורגת מהרצף התחבירי או הענייני של שאר השורות, וכך כנראה גם בשיר שלפנינו.

61 גם פירוש המילה "ברהטים" קשה, ורבו בו ההצעות שאינן מניחות את הדעת. אך יהא פירושה אשר יהא, עיקר ענייננו הוא בשתי המילים הראשונות – "מלך אסור" שמעמתות בין המלך לשולמית, ומעמידות אותו כבול ומוגבל לעומת ריקודיה פורצי הגבולות.

62 מסורת מקובלת בישראל היא שמחבר המגילה הוא שלמה המלך עצמו, אם כי כבר בדברי חז"ל מצאנו גם דעות אחרות בנושא זה. ראו: חכם (לעיל, הערה 1), עמ' 11-12; זקוביץ (לעיל, הערה 3), עמ' 11; עסיס (לעיל, הערה 3), עמ' 32, ועוד. גם לשיטת הסוברים ששלמה המלך הוא כותב המגילה, אין זה מן הנמנע שהוא מבקר בה את עצמו, כפי שעשה כבר (על פי המסורת המקובלת) במגילת קהלת. אפשר להניח שמתוך פרספקטיבה של זמן ומתוך ניסיון החיים שלו הוא מתגעגע לאהבה הפשוטה והאינטימית שאותה החמיץ במהלך מלכותו (וכך פירש המלבי"ם).

